

6. ΤΟ ΦΡΙΚΩΔΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΚΟ

ΜΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗ κατηγορία θεμάτων, ρομαντικής έμπνευσης, είναι αυτά που εισάγουν το μακάβριο, το φρικώδες ή το δαιμονικό στοιχείο. Εμφανίζονται στη νεανική περίοδο του Σολωμού, με την *Τρελή Μάνα* και το *Σχεδιάσμα: Βράδυ* (1821-22), και αναπτύσσονται στη δεκαετία*1823-33, με δύο κυρίως έργα, ένα ποιητικό, το *Λάμπρο* (1824-26), και ένα πεζό, τη *Γυναίκα της Ζάκυνθος* (1826-29).

Παρατηρούμε ότι τα θέματα αυτά δεν έχουν μεγάλη διάρκεια. Το τελευταίο όριο αντιπροσωπεύει το *Σατιρικό του '33 (Η Τρίχα)*, όπου το δαιμονικό εκτονώνεται σε χιουμοριστικά ευρήματα. Στη *Γυναίκα της Ζάκυνθος* εξάλλου το θέμα του διαβόλου επιχειρείται να εισαχθεί όψιμα, στην τρίτη επεξεργασία του έργου, χωρίς επιτυχία. Έτσι, και στα δύο έργα, αυτό που βρίσκει μια επιτυχή έκφραση είναι το κοινωνικό κακό, όχι το μεταφυσικό.

Αν εξαιρέσουμε το ιδιότυπο βιβλικό ύφος της *Γυναίκα της Ζάκυνθος*, στον *Λάμπρο* το φρικιαστικό θέμα εκφράζεται με μια φόρμα κλασικής διαύγειας και ισορροπίας. Όπως φαίνεται, τα θέματα της φρίκης δεν ταίριαζαν στο ήθος του ποιητή, και ασφαλώς δεν ταίριαζαν και στο ύφος της νεοελληνι-

κής γλώσσας. Αλλά κυρίως εκείνο που λείπει απ' αυτά τα θέματα είναι η αγάπη στο κακό, η έξαρση του κακού, η θετική σημασιодότησή του, στοιχείο χαρακτηριστικό της αντίστοιχης ρομαντικής παραγωγής. Έτσι, ο Σολωμός αποδείχνει και σ' αυτό το θέμα, όπως και σε άλλα, τη δημιουργική ανεξαρτησία του απέναντι στις λογοτεχνικές του πηγές.

6. ΤΟ ΦΡΙΚΩΔΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΚΟ

6.1. Η ΤΡΕΛΗ ΜΑΝΑ (1821)

Σε κοιμητήριο
είναι στημένα
δύο κυπαρίσσια
αδελφωμένα
που πρασινίζουνε
μες στους σταυρούς.

Όταν μεσάνυχτα
καταβουίζουν
οι ανέμοι, αν τα 'βλεπες
πώς κυματίζουν,
έλεες πως κράζουνε
τους ζωντανούς.

Δύο αδέλφια δύστυχα
κοιμούνται κάτω
τον ανεξύπνητον
ύπνον θανάτου,
κι έχασε η μάνα τους
το λογικό.

Τα μαύρα! Επαίζανε
εκεί όπου στέκει
ο πύργος, κι έπεσε
τ' αστροπελέκι,
κι άψυχα τ' άφησε
τα θλιβερά.

Στέκει, μυρίζεται
εις τον αέρα,
και συλλογίζεται –
μαύρη μητέρα! –
Σαν κάτι νά 'θελε
να θυμηθεί.

Στον τοίχο σύρριζα
σχύφτει, κοιτάει,
γλυκολυπούμενη
χαμογελάει
κατά τα εντάφια
χόρτα πικρά.

Κατά τα σύγνεφα,
κατά τ' αστέρια,
τρεμομανιάζοντας
ρίχτει τα χέρια,
και κλαίει και ρνάζεται
τρομαχτικά.

Της πέφτουν έπειτα,
και ληθαργίζει,
και πάλε αρχίναε
να τριγυρίζει
το περιτείχισμα
πασπατευτά.

Γύριζε, γύριζε,
τέλος εμπαίνει
στο σημαντήριω
και τ' ανεβαίνει
τα ίχνη αλλάζοντας
σπουδαχτικά.

Ήτον στην άλαλη
τη μοναξία
στρογγυλοφέγγαρη
φωτοχνοσία,
σαν τη λαμπρόπλαστη
πρωτονοχτιά.

Όμως η δύστηνη,
ξεφρενωμένη,
κοιτάζει ολόγυρα
τειρομασμένη,
πράχνει τα σημαντρα,
κράζει σφιχτά.

«Γλήγορα ας φύγουνε
απ' τα λαγκάδια
κεια τα φριχτότατα
πυκνά σκοτάδια·
αχ! με πλακώνουνε
μες στην καρδιά.

»Γλήγορα ας φύγουνε,
δεν τα πομένω,
μοιάζουνε, μοιάζουνε
με το σχισμένο
ρούχο που σκέπασε
τα δύο παιδιά.»

Γκλαν γκλαν τα σήμαντρα
της εκκλησίας,
γκλαν γκλαν οι αντίλαλοι
της ερημίας
αποκρινόντανε
φριχτά φριχτά.

«Βραχνό το ψάλισμο·
τα κεριά αχνίζουν·
τον νεκροκρέβατον
τα ξύλα τρίζουν·
αργά τα σήμαντρα
και τρομερά.

»Ναι, ναι, απεθάνανε·
μέσα στο σκότο
τα κατεβάσανε –
ακούω τον κρότο –
τα κατεβάσανε
βαθιά βαθιά.»

«Γιατί τινάζετε
πάνω τους χώματα;
Μη, μη σκεπάζετε
τα μικρά σώματα
που αποκοιμήθηκαν
γλυκά, γλυκά.

Γκλαν γκλαν παράδερνε
με τα γλωσσίδα,
κι εματαρχίναε,
κι έλεε τα ίδια,
ώς οποι έβράχνιασε
θανατερά.

(Απ. 1, 174-182.3-30)

6.2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1821-22)
(ΒΡΑΔΥ)

Ίδού που λαμπυρά σουρποενδυμένο
’στες ερμιές του ουρανού βγαίνει το βράδυ
και μακρύτατο σέρνει οκνό σκοτάδι
μανριλιασμένο.

Παντού σιωπή· μόν’ τη φλογέρα πνέει
βοσκούλα καθαρή και το καημένο
στα μοναχά τα δάση αγνί χαμένο
τρέχει και κλαίει.

Όλοι τους μαζωμένοι έκαναν νέφι
τριγύρου γύρου εις το μιανό το ξύλο:
άλλοι εσφάξαν τη μάνα, άλλοι το αδέλφι
άλλοι το φίλο.

Καθένας τους για ’νδύμα ύστερο εφόρει
μακρύο και ξεσχισμένο ένα σενδόني
που εκυμάτιζε ολόασπρο σαν το χιόνι
που ’ναι ’στα όρη.

Λεν το τραγούδι τρομερά τον Ολέθρου
και μονγκή και φρικτή μια λύρα μπαίνει
που με κόκαλα μαύρα είναι φτιασμένη
ενός σκελέθρου.

‘ ΑΕ, 64 1-20)

6.3. Ο ΛΑΜΠΡΟΣ (1824-26/1833)

6.3.1. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ

*Μου φαίνεται πως πάω και ταξιδεύω
στην ερμιά του πελάγου εις τ' όνειρό μου·
με το κύμα, με τς ανέμους παλεύω
μοναχή, και δεν είσαι εις το πλευρό μου·
δε βλέπω με το μάτι όσο γυρεύω
πάρεξ τον ουρανό στον κίνδυνό μου·
τονέ τηράω, βόηθα, του λέω, δεν έχω
πανί, τιμόνι, και το πέλαο τρέχω.*

*Κι ό,τι τέτοια τού λέω, μέσα με θάρρος
νά σου τα τρία τ' αρσενικά πετιούνται
τον караβιού τα ξύλα από το βάρος
τρίζουν τόσο που φαίνεται και σκιοούνται·
τότε προβαίνει αφεύγατος ο χάρος,
και στριμωμένα αυτά κρυφομιλιούνται,
κι αφού έχουν τα κρυφά λόγια 'πωμένα,
λάμπουν με κάτι κονπιά τσακισμένα.*

*Μ' ένα πικρό χαμόγελο στο στόμα
έρχεται η κόρη εκεί και με σιμώνει·
της τυλίζει ένα σάβανο το σώμα,
που στον αέρα ολόασπρο φουσκώνει
αλλά πλια χλωμιασμένο είναι το χρώμα
του χεριού που ομπροστά μου αντισηκώνει,
και της τρέμει, όπως τρέμει το καλάμι,
δείχνοντας το σταυρό στην απαλάμη.*

*Και βλέπω απ' το σταυρό και βγαίνει αίμα
μαύρο μαύρο, και τρέχει ωςάν τη βρύση·
μου δείχνει η κόρη ανήσυχο το βλέμμα,
τάχα πως δεν μπορεί να με βοηθήσει.
Όσο εκείά τα κονπιά σχίζουν το ρέμα,*

τόσο το κάνουν γύρω μου ν' αυξήσει
συχνοφέγγει αστραπή, σχίζει το σκότος,
και της βροντής πολυβουίζει ο κρότος.

Και τα κύματα πότε μας πηδίζουν,
που στα νέφη σου φαίνεται πως να 'σαι,
και πότε τόσο ανέλπιστα βυθίζουν,
που μην ανοίξει η κόλαση φοβάσαι
οι κουπηλάτες κατά μέ γυρίζουν,
βλασφημούν, και μου λένε: Ανάθεμά σε.
Η θάλασσα αποπάνον μας πηδάει,
και το καράβι σύψυχο βουλιάει.

Με χέρια και με πόδια ενώ σ' εκείνη
την τρικυμιά, που μ' άνοιξε το μνήμα,
τινάζομαι με βία, και δε μ' αφήνει
να βγάλω το κεφάλι από το κύμα,
βρίσκομαι η έρμη ανάποδα στην κλίνη,
που άλλες φορές τη ζέστανε το κρίμα,
και πικρότατα κλαίω πως είναι δίχως
το στεφάνι που μόταξες ο τοίχος.

(Απ. 1, 161-163.1-6)

«Συφορά και μαυρίλα! Άκου τρομάρα
που του ανθρώπου η ψυχή δεν απομένει
ω! του Θεού μ' επλάκωσε η κατάρα
σ' έναν τρόπο!» Και μία στιγμή σωπαίνει
κι έπειτα αργά, και με φωνής τρομάρα,
«άκου», πάλι της λέει, «δυστυχισμένη,
πράμα φριχτό που κανενού δεν το 'πα
να σου το πω;» Κι εκείνη τού λέει: «Σώπα».

(ΑΕ 39.19-26, Απ. 1, 184-185.20)

6.3.2. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΛΑΜΠΡΟΥ

Στην εκκλησίαν ωστόσο ο Λάμπρος μένει,
όπου ανθρώπου πνοή δεν αγριεύεται.
Απ' ένα εις άλλο στοχασμό πηγαίνει
είναι ο νους του έρμος κόσμος που χαλιέται.
Μέσ' από το στασίδι αγάλι βγαίνει,
και οχ την ψυχή του ο στεναγμός πετιέται
μόνον οι σκόρπιες δάφνες που εμυρίζαν
εκεί που αυτός επερπατούσε ετρίζαν.

Και το πρόσωπο γέρνει ωσάν τη δειάφη
και χαμηλά τούτα τα λόγια ρίχτει
«Κουφοί, ακίνητ' οι Αγίοι, καθώς και οι τάφοι»
είπα κι έκραξα ως τ' άγριο μεσανύχτι.
Άντρας (κι η μοίρα ό,τι κι α θέλει ας γράφει)
του εαυτού του είναι Θεός, και δείχτει
στην άκρα δυστυχία μες στην ψυχή μου
κάθου κρυμμένη, απελπισιά, και κοίμον.»

Πάει για νά 'βγει στη θύρα αργά, και ανοίγει,
λεπτή φωνή του λέει, Χριστός ανέστη.
Εις την άλλη πηδάει, και φωνή ολίγη
και παρόμοια, τον λέει, Χριστός ανέστη.
Από την τρίτα πολεμάει να φύγει,
και μία τρίτα του λέει, Χριστός ανέστη.
Αυτοκίνητες πάντα ανοιγοκλειούνε
οι τρεις θύρες και αχό δεν προξενούνε.

Και ιδού τρία σαν αδέλφια έρμα και ξένα,
που έν' αγιοκέρι σβημένο βαστούσαν,
όπου στρέφει, όπου πάει, τ' απελπισμένα
γοργά πατήματά του ακολουθούσαν.
Λιγδερά και πλατιά κι όλα σχισμένα
τα λαμπριάτικα ρούχα όπου φορούσαν.
Στα μπροστινά, στα πισινά στασίδια,
όλο σμά του σειούνται τα ξεσκλίδια.

Ποτέ δεν τα 'χει εις τη φυγή του ανάρια·
εδώ εκεί, μπρος οπίσω, απάνου κάτω.
Βαρούν όμοια την πλάκα οχτώ ποδάρια,
τρέχουν ίσια, κι ακούονται τα δικά του.
Να φύγει μία στιγμή τ' Άδη τα χνάρια
σπρώχνει μάταια μακριό το πήδημά του,
σαν τ' άστρο που γοργά το καλοκαίρι
χύνεται πέντε δέκα οργιές αστέρι.

Έτσι ενωμένοι εκάμανε τριάντα
φορές την εκκλησιά που βοή στέρνει.
Σα να 'χε μέσα θυμιατά σαράντα,
μυρωδιά λιβανιού τη συνεπαίρνει.
Πάντα με βία το τρέξιμο, και πάντα
ο ζωντανός τ' αραχνιασμένα σέρνει·
όκύφτουν, πολύ κρυφομιλούν, και σειέται
το βαμπάκι, που λες και ξεκολλιέται.

Αχ! ποίος είδε τα χέρια να σηκώνει
η Παναγία, τα μάτια της να κλείσει;
Αχ! ποίος είδε το Πάσχα αίμα να ιδρώνει
ο Χριστός, και παντού να κοκκινίσει;
Τι συφορά την εκκλησιά πλακώνει,
οπού την ίδια μέρα είχε βροντήσει
από τόσες χαρές και ψαλμωδίες,
που 'χε αντιλάμψει από φωτοχυσίες!

Βρίσκεται στ' Άγιο Βήμα, ανατριχιάζει,
και πέφτει ομπρός τους γονατιστός χάμον.
Με τρομάρα κοιτάει και τους φωνάζει:
«Σας γνωρίζω· τι θέλτε; Είστε δικά μου.
Τον καθενός το πρόσωπο μου μοιάζει·
αλλά πείτε τι θέλτε έτσι κοντά μου;
Συχωράτε και πάψτε. – Αμέτε πέρα·
δεν είναι ακόμα Παρουσία Δευτέρα.

«Ω κολασμένα, αφείτε μου τα χέρια.»
Χείλη με χείλη τότε εκολληθήκαν.
Όσα edώσαν φιλιά, τόσα μαχαίρια
στον δυστυχή τα φυλλοκάρδια εμπήκαν.
Αφού στον κόσμο ελάμψανε τ' αστέρια,
τέτοιον τρόπον φιλιά δεν εδοθήκαν.
Φτυούνε τα χείλη σαν από φαρμάκιν
μέσα τού επήε το νεκρικό βαμπάκι.

Στέκει σα μάρμαρο ως που ξημερώνει,
κι είναι φευγάτοι οι πεθαμένοι νέοι.
Την τρομασμένη κεφαλή ψηλώνει
και βαριά νεκρολίβανα αναπνέει.
Τέλος πάντων τα μάτια άγρια καρφώνει
στες δάφνες, και πολλήώρα έπειτα λέει:
«Σύρε, σημείο χαράς,» και φονχτωμένο
με τα δυο, το χτυπάει στο Σταυρωμένο.

«Κόλαση; την πιστεύω· είναι τη· αυξάνει,
κι όλη φλογοβολάει στα σωθικά μου.
Απόψε Κάποιος που ό,τι θέλει κάνει
μόστειλε από το μνήμα τα παιδιά μου.
Χωρίς να τη γνωρίζω εχθές μού βάνει
τη θυγατέρα αισχρά στην αγκαλιά μου.
Δε λείπει τώρα πάρεξ να χαλάσει
τον Εαυτό του, γιατί μ' έχει πλάσει.»

Σηκώνεται και παίρνει την πεδιάδα,
σχίζει κάμπους και δάση, όρη, λαγκάδια·
στα μάτια του είναι μαύρη η πρασινάδα,
τα νερά και τα δέντρα είναι μαυράδια·
χύνεται με μεγάλη ογληγοράδα,
και γύρου ας είναι, ό,τι θωρεί, σκοτάδια.
Κι ακόμη λέει πως κνηγιέται, ακόμα
τα βαμπάκια του χάρον ακούει στο στόμα.

Έτοι ο φονιάς που κρίματα έχει πλήθια,
εάν φθάσει να του κλείσει ύπνος το μάτι,
βγαίνουν μαζί και τον πατούν τα στήθια
οι κρυφά σκοτωμένοι, αίμα γιομάτοι.
Μεγαλόφωνα κράζοντας βοήθεια
γυμνός πετιέται οχ το ζεστό κρεβάτι,
κι έχει τόση μαυρίλα ο λογισμός του,
που με μάτια ανοιχτά τούς βλέπει ομπρός του.

(Απ. 1, 188, 192.4-16)

6.4. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΖΑΚΥΘΟΣ (1826-1829/33)

(Τρίτη Επεξεργασία)

Στην αρχή της οπτασίας να μπάσεις το φάντασμα του Διαβόλου που μεγαλώνει σα γίγαντας, όσο που έδωσε τα κέρατα στα σύγνεφα, και τεντώνοντας το ένα χέρι (τ' αγκρίθια της δεξιάς) στην ανατολή και το άλλο στη δύση, με έναν μορφασμό: Εδώ κάτω, είπε, όσο βαστάει τούτη η ιστορία, θέλει έχω και εγώ ο κατημένος να παρηγορηθώ μαμουλίζοντας· το κακό σου είναι το καλό μου. Να τον παρουσιάσεις που βγαίνει έξω από το πηγάδι (ανεβαίνει απάνου με την ευκολιά της πολυποδιάς)· έχει κάμει το γύρο του κόσμου και παρηγοριέται που βρήκε την ψυχή κατ' εξοχήν.

(Ιταλ. σημ. - μτφρ. Α. Πολίτης, Απ. 2, 65.1.7)

Ο Διάβολος τις τρεις αυτές φορές που παρουσιάζεται, στην αρχή, στη μέση και στο τέλος, να πάρει διαφορετικές μορφές. Στην αρχή π.χ. να βγει από το πηγάδι σα φιδάκι, στη μέση (στο χάσου), στο τέλος κάτω από τη γυναίκα ένας νάνος. – Ας παρουσιαστεί στην αρχή αρχή που βγαίνει από το πηγάδι πως έχει κάμει το γύρο της γης παίρνοντας διά-

φορες μορφές: του χρυσαφιού, της γυναικός κτλ. (κοίταξε τα πιο σφοδρά πάθη). Παίρνω τη μορφή του χρυσαφιού, της γυναικός, του σκήπτρου, του στίχου.

(Ιταλ. σημ. - μτφρ. Α. Πολίτης, Άπ. 2, 66.1.9)

Και όταν η γυναίκα έκανε το γέλιο, εθυμήθηκα τον θεοκατάρατο. Και εσηκώθηκα από τη δέηση και άκουσα ξανά το ίδιο γέλιο, που βαστούσε όμως πιο πολύ. Και εσηκώθηκα και επήγα πίσω από τον καθρέφτη και είδα τη γυναίκα της Ζάκυθος που εκρεμότουν και εκυμάτιζε. Και δεν εσύφτασα να ξετάξω με το νου μου το ποιος έκανε τέτοιο γέλιο, γιατί έπεσα ξαπλωμένος τ' ανάσκελα. Και εσηκώθηκα από κει και είδα κάτω από τη δύστυχη τη μορφή ενός νάνου που εκαθότουνα το διπλοπόδι μ' έναν ταμπουρά στο χέρι, έτοιμος να τον ασημάνει. Και εστριφογύριζε τα μάτια του που 'τανε μαύρα και . . . σα δύο κοντύλια, όπως κάνουν οι ποιητάδες τάχατες . . . να εκφράσεις τις θαυματουργίες τους. Και μένουν όλοι με την πονηριά του διαβόλου.

Και ενώ εγώ έκανα γρήγορα δυο τρεις φορές το σταυρό μου, ο μικρός νάνος εμεγάλωνε, και ο ταμπουράς, και του εξεφύτρωναν τα κέρατα, και εμεγάλωναν τόσο, που το δεξί εστήλωσε την άκρη του από πάνου στα σκέλια της γυναικός, και ετσιτσίριζε σαν το σίδερο το αναμμένο μες στο νερό. Και αυτός εκαμώθηκε πως δεν ανανογιέται, αλλά εγώ θυμώντας εις την αρχή, που εστριφογύριζε την άκρη του ίδιου κεράτου, εκατάλαβα το έργο του διαβόλου που από τότες εμελετούσε. Και αρχίνησε το τραγούδι και το συντρόφευε με τον ταμπουρά και εκουνούσε το κεφάλι του τάχα να συντροφέψει τη μουσική, και το κορμί το φουρκισμένο εσυντρόφευε εξ ανάγκης κάθε κίνημα· και το τραγούδι έλεγ' έτσι.

(Ιταλ. σημ. - μτφρ. Α. Πολίτης, Άπ. 2, 74-75.76)